

/// Szilágyi Gábor

=== Tokaji asszó

A Tokaji Íróttábor tanácskozása, 1986. Valóság–elkötelezettség–közéletiség: Mai irodalmunk társadalmi presztízse.
Szerkesztette Kákay Viola és Soltész Márton.

Budapest, Magyar Napló, 2022. 605 oldal

A rendszerváltás és az azt közvetlenül megelőző időszak a mai magyar társadalom egy része számára megélt jelen, amelyről rendelkezik emlékekkel, több-kevesebb háttértudással, illetve van erre alapozott véleménye, amely mentén annak eseményeit, folyamatait értékeli. A később születettek számára viszont az 1980-as évtized inkább a megértendő, rekonstruálható múlthoz tartozik, amelyre vonatkozóan hallhattak bizonyos információkat, azok azonban nem feltétlenül álltak össze koherens rendszerré bennük. Ilyen-olyan okokból, de mindkét csoport számára hasznos lehet a közelmúlt dokumentumainak megismerése, hiszen így vagy kritikusan mérlegre tehetik saját (vélt vagy valós) tudásukat, illetve kialakult véleményük megalapozottságát, vagy teljesebbé tehetik a korra vonatkozó tájékozottságukat, eltüntethetik a még meglevő fehér foltok egyikét-másikát. Mindebben segítenek a korszak forrásanyagát hozzáférhetővé tevő, azt a szükséges háttérinformációk megadásával elhelyező, értelmezést segítő szerkesztői kommentárokkal ellátott dokumentumkötetek. A közelmúlt könyvterméséből éppen ezért kiemelendő az 1986-os, nagy indulatokat kiváltó tokaji íróttábor vitájának teljes szövegét tartalmazó, Kákay Viola és Soltész Márton által szerkesztőként jegyzett kiadvány.

A szerkesztők kötötték elejére már-már kismonográfiának is beillő bevezető tanulmányt illesztettek. Álláspontjuk szerint az 1986. nyári tokaji író tábor egyfelől a népi mozgalom történetének keretei közé illesztve, másfelől a rendszerváltás előtörténetének részeként értelmezhető. Értelmezésükben az esemény jelentőségét az adja, hogy 1986-ra érte el a tábor potenciáljának maximumát, „akkor vált korszerűen cselekvő, az aktuális és időszzerű [sic!] folyamatokba szervesen bekapcsolódó, a rendszerváltozást előkészítő – egyúttal az 1990 utáni időszak (máig húzódo) társadalmi-politikai anomáliáit fölfedő-előrejelző – fórummá” (14.). Önmagához képest tehát az 1986-os rendezvény kiteljesedést hozott, ugyanakkor rögtön adódik a következő kérdés: értelmezhető-e az író tábor valamilyen mértékben az 1985-ös monori és az 1987-es lakiteleki találkozók erőterében (különösen annak fényében, hogy a népi mozgalom történetének a szerkesztők által is hivatkozott krónikásai, ábécésorrendben Papp István, Pintér M. Lajos, Salamon Konrád és Szeredi Pál, nem szentelnek neki figyelmet)?

Az érdemi elemzést megelőzően a bevezető tanulmány szerzői kellő részletességgel, adatoltsággal ismertetik a kérdéskör szakirodalmi előzményeit, majd a tokaji író tábor múltját rekonstruálják, alapvetően kronologikus szemlélettel, az 1940-es évekre is visszatekintve, majd az 1970-es és 1980-as évekre, mindenekelőtt a fő kezdeményező, Fekete Gyula, valamint a Hazafias Népfront részéről a szervezést elvállaló Sáray László tevékenységére helyezve a hangsúlyt. A kezdeményezés helyi értékével kapcsolatban egyértelműnek tűnő, valójában kiskapu(ka)t is nyitva hagyó fogalmazással szögeznek le: „Bizonyos értelemben [...] a Tokaji Író tábor előzménye volt a fiatal írók lakiteleki találkozásának (1979), az 1985-ös monori és az 1987-es lakiteleki tanácskozásoknak.” (26.) „Bizonyos értelemben” valóban.

A közlés alapjául szolgáló szövegegyüttessel kapcsolatos sajtó alá rendezési problémákról szóló módszertani fejtegetés igen jól sikerült, a szerzők/szerkesztők világosan leírják közlési szempontjaikat, az 1986-os író táborról fennmaradt jegyzőkönyv- és hangfelvétel-verziók összevetése nyomán kialakított szöveget, illetve a később keletkezett dokumentumok (ezek egyébként az ügynöki jelentéstől a posztumusz publikált, tehát valószínűleg utóbb stilizált naplókig terjednek) válogatásával kapcsolatos elgondolásaikat. A tábor tanácskozásairól felvett jegyzőkönyv között verziója eszerint alapvetően a Petőfi Irodalmi Múzeumban megmaradt hangfelvételen és a Sáray László birtokában megőrzött, töredékesnek bizonyult gépiraton alapul. A szükséges korrekciókról is tájékoztatnak a szerzők, egyértelműen leírva hozzáállásukat. Talán mégis érdemes lett volna hivatkozni a némileg hasonló kiinduló helyzetből az ezredfordulón elvégzett forráskiadó munka, az Ellenzéki, illetve a Nemzeti Kerekasztal jegyzőkönyveit tartalmazó publikációk nyomán Ripp Zoltán által a *Múltunkban* megjelentetett, a vonatkozó módszertani kérdéseket feszegető tanulmányra, amely több, e kötet számára is releváns problémával foglalkozott.¹ Ugyan-

1 = Ripp, 2000.

csak hiányérzetet okoz, hogy a szerzők nem említik meg, miért hagyták figyelmen kívül a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP), illetve a Hazafias Népfront levéltári iratanyagát.

A bevezető „Enumeráció” címet viselő fejezete egyrészt a tábor résztvevőinek felsorolására, másrészt rövid jellemzésére törekszik. Maguk a szerzők is elismerik, hogy első célkitűzésük nem sikerült maradéktalanul, a pontos résztvevői kör ugyanis nem határozható meg. A „seregszemle” további része így egyrészt a felkért előadók és hozzászólók személyének rekonstruálására, illetve a prominens hozzászólók jellemzésére terjed ki. Egyet lehet érteni azzal a megállapítással (36.), amely szerint jó döntés volt, hogy az előadó – felkért hozzászóló kettős kérdésében az eredeti álláspont megváltozott, és a tervezett Király István – Czine Mihály páros helyett Czine és Veres András felkérése mellett tették le a voksot a szervezők. A mából is úgy tetszik, hogy így előre gondoskodtak a vita érdemi voltáról. Érdekes mindazonáltal, hogy a dokumentumok tanúsága szerint a tábor szervezői körében mennyire pozitív volt Király István személyének megítélése, ehhez képest pedig milyen negatívan álltak Aczél Györgyhöz, függetlenül attól, hogy a kultúrpolitika irányítójához Király is ezer szállal kötődött. Némileg furcsának hat az egyik „ellenpólus”, Veres András jellemzése is, aki a tábor résztvevőinek többségével szöges ellentétben álló szemlélettel közelített a kortárs irodalomhoz, akinek hozzászólása tehát voltaképpen jókora követ dobott az állóvízbe, aminek a tábor egész vitája köszönhető volt. A szerkesztők Veres korábbi megnyilvánulásából azt vezetik le, hogy az irodalomtörténész vagy -szociológus „*nem provokatív szándékkal ment Tokajba; csupán kutatási eredményeit kívánta megosztani az általa nem ismert hallgatósággal*” (46.). Ezt talán némiképp árnyalja, hogy Veres ekkoriban nemcsak kutató, hanem az éveken át tartó támadássorozatoknak kitett, 1979-től bevezetett gimnáziumi irodalomtankönyvsorozat prominens szerzője is volt, akinek már jócskán volt tapasztalata az irodalmi (politikai?) közélet vitakultúrájában² – a kötetben olvasható jellemzésénél tehát talán kevésbé volt naiv. Az enumeráció megállapításaival egyébként döntő többségükben egyet lehet érteni. Zavaró talán csak annyi, hogy Morcsányi Géza esetében meg lehetett volna említeni, mikor volt a *Mozgó Világ* szerkesztője (nem mindegy, hogy 1983 előtt vagy utána), a *Szellem és erőszak* című Illyés-kötet zárolására vonatkozó információ duplán szerepel a 36–37. oldalakon, Molnár Zoltán múltjának ismertetéséhez odakívánkozott volna, hogy a Rákosi-korszakban két megyének is (Bihar, Somogy) kommunista párttitkára volt, a 38. oldalon említett „*kultúrszenny*”, illetve „*zsidó imperializmus*” kifejezések pedig jobban mutattak volna idézőjelek között. A szerzők tévedése – illetve egyszerre a kommunista rendszer, valamint a népiek propagandisztikus szemléletének kritikátlan elfogadása – a Fekete Gyula kapcsán a 37. oldalon a gyermekgondozási segély (gyes) bevezetésének hatásairól írt okfejtés. A születések száma az 1970-es évtized első felében valóban pozitívabban ala-

² = = Vö. Pála (szerk.), 1991.

kult a korábban vártnál, és ezt mind a hivatalosság, mind Fekete Gyula és elvbarátai hajlamosak voltak a gyes bevezetésének betudni, a demográfiai trendekből viszont az látszik, hogy ennek sokkal inkább ahhoz volt köze, hogy az 1950-es évek elején (ún. Ratkó-korszak) született, nagy létszámú nemzedék ekkorra ért szülőképes korbá, a gyesnek legfeljebb tisztavirág-életű hatása volt.

A szerzők 1986-os évhez való közelítése jó rekonstrukciót ad a pártállami vezetésen belüli hatalmi harcokról és ezzel kapcsolatban a kulturális élet egyes jelenségeiről, a rendszer szinte egyidejű „keményedéséről” (*Tiszatáj*-ügy, Csurka István szilenciuma) és „puhulásáról” (Hazafias Népfront 1985 végi kongresszusa, az *Erdély története* című háromkötetes összefoglaló megjelentetése). Ez a kimerevített időpillanat politikatörténeti szempontból is érdekes, a szerzők ugyanis rámutatnak arra, hogy Aczél Györggyel és Pál Lénárddal szemben a népiek oldaláról nagy remények öveztek egy várt Pozsgay Imre – Berecz János kettős nagyobb befolyáshoz jutását. Ma ritkán emlegetnénk e két politikust egyazon platformhoz tartozóként. 1986 ősze után már feltehetően a népiek sem tettek így.

Az 1986-os év eseményeiről, a politikai és kulturális életben zajló folyamatokról az olvasó eligazítása érdekében bőséges kronológiát iktattak szövegükbe a szerzők. Bármennyire üdvözlendő is a cél, a megvalósítás problematikusra sikerült. A kisebbik gond, hogy például a gazdasági történésekre vonatkozóan semmit nem tartalmaz – ez a kötet szempontjából végeredményben másodlagos, még ha a rendszer-váltás előtörténetének felvázolásában segített is volna. Nagyobb probléma, hogy a bevezető tanulmány olvasmányos, jólesően távolságtartó, esetenként még szelíd iróniát is hordozó előadásmódjához képest e kronológia nagymérvű stílustörést hoz. Egyfelől irányzatos, a népiek mából visszavetített szemléletét tükrözi eléggé kizárólagosságra törekvően. Másfelől pedig nagyon problematikus megfogalmazásokat tartalmaz, amit leginkább a 72. oldal egyik bekezdése illusztrál (az utolsó mondat az én kiemelésem): „JÚNIUS 24. Megkezdte sugárzását a Danubius Rádió, Magyarország első kereskedelmi rádiója. JÚLIUS 10-én fonyódi otthonában gyógyszer-túladagolásban meghal Magyarország első szépségkirálynője, a 17 éves Molnár Csilla. JÚLIUS 27. A Queen teltházas koncertje a budapesti Népstadionban. A Fekete Gyula által ostorozott nyugati kultúrszeny kiáltó példái.” Arra talán elég csak röviden utalni, hogy ez a *Danubius Rádió* német nyelvű volt még, úgyszólván bizonyos fokú kultúrmissziót is teljesített, a Queen koncertjén pedig felcsendült a *Tavaszi szél vizet áraszt* című magyar (csángó) népdal is. A fő gond: ezt a szentenciát Molnár Csilla tragédiájával kapcsolatban emlegetni finoman fogalmazva is nagyon szerencsétlen megoldás. A legkevesebb, ami elmondható róla, hogy bántóan eltér a szöveg alapvető hangütésétől.

Az idézett példa azért is kirívó, mert a kronológiai részben is, egyebütt is látszik, hogy a szerzők igyekeznek a népiek múltszemléletét is kritikai elemzés tárgyává tenni. Sajnos néha éppen kulcsmomentumokban nem sikerül ezt maradéktalanul megvalósítaniuk. Van, hogy távolságtartásukat többszörös fénytöréssel keresz-

tül igyekeznek érzékeltetni – azaz szó szerint idéznek egy másik kutatót, aki *oral history*-ra vagy írott visszaemlékezésre hivatkozik egy-egy elképzelés vagy érzet rekonstruálásakor –, ám nem mindig derül ki határozottan, mennyire érzik ők maguk ezt a narratívát hitelesnek. Talán legjobb példa a 78. oldalon olvasható idézet: „»*Pozsgay Imre folyamatosan a népi ellenzékiek hatalmon belüli támogatójává, szövetségesevé lett, szemben Aczél Györggyel, aki – Bíró Zoltán visszaemlékezése szerint – főként az ellenzék másik csoportjával, a demokratikus vagy radikális ellenzékiekkel tartott fenn szorosabb kapcsolatokat.*«” A Pintér M. Lajostól vett „vendégszöveg” alapvetően önmagában áll, a szerzők nem viszonyulnak hozzá, így nem mondják ki azt sem, hogy egyelőre nem adatolható Aczél és a demokratikus ellenzék „szorosabb” kötődése, bármennyire mélyen gyökerezik is egyes kortársakban ez a felfogás. Ugyanez a logika alkalmazható a 127. oldali fejtegetésre, amely ismét Pintér M. Lajos művéhez fordul annak kimutatására, hogy a *Társadalmi szerződés* című szamizdat publikálása, illetve a népiekkel erről folytatott előzetes egyeztetés hiánya miatt nem került sor „második monori találkozóra”. Itt sem lett volna haszontalan utalni rá, hogy ez az egyik oldal emlékező narratívája.

A bevezető tanulmány kapcsán felvethető még, hogy túlzottan terjedelmes annak bemutatása, miért nem került végül sor az 1987-es írótáborra. Ez annak a következménye, hogy szó szerint közölnek le benne a témával kapcsolatos dokumentumokat. Talán érdekesebb lett volna ennek a kérdéskörnek a forrásközlésében egy önálló fejezetet szentelni, a bevezető tanulmány így valóban csak az elemzésre fókuszálhatott volna. Ezért ez a szövegrész is némileg elüt az általában követett gyakorlattól.

A kötet gerincét kitevő forrásközlés megfelel a bevezető tanulmányban leírt szempontoknak, szerkesztésmódja a kronológiát követi. Tartalmazza az írótábor szervezésére vonatkozó dokumentációt, amelyet maga a jegyzőkönyv, illetve a tanácskozás sajtóviszhangja követ. (Ezt követően lehetett volna helye az 1987-es tábor elmaradásának körülményeit taglaló anyagnak.) A közlést illetően szemet szűr, hogy pontos lelőhelyre a szerkesztők csupán akkor hivatkoznak, ha nem a Petőfi Irodalmi Múzeumban található meg a forrás (hanem pl. az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában, valamely sajtótermékben vagy magángyűjteményben), a múzeumban őrzött iratok esetében nem így tesznek. A lábjegyzetelés alapvetően megfelelő, bár több esetben okoz problémát a redundancia, így az előadások publikált verziójához fűződött lábjegyzetek szóról szóra megegyeznek a jegyzőkönyv vonatkozó részéhez fűzöttel – itt egyszerű utalás is elegendő lett volna. Egy esetben pedig (247., 77. jegyzet) a magyarázat megegyezik a bevezető tanulmány főszövegével (63–64.), ezt is ki lehetett volna küszöbölni. Két esetben valószínűleg félreértésről vagy -hallásról lehetett szó. Kunszabó Ferenc indulatos felszólalásában szerepel a következő passzus: „*Czine Mihály [...] a kultúrpolitikát és a kultúrpolitika végrehajtóit a különböző intézményekben és művészeti ágazatokban egynek veszi. Nem egyek! 1956 után a kultúrpolitika, a kultúr hatalom az egész hatalom része-*

ként átadta a közvetlen irányítást, a csinálást a kozmopolitáknak. Ennek számtalan áldozata van, ez nem egy egységes maffia, de maffia.” (320–321.) Az egységességről mondtak azt sejtetik, hogy az utolsó mondat első tagmondatába inkább az „ágazata” kívánkozik, semmint az „áldozata”, de lehet, hogy a közlés jó, csak az előadó részéről volt ez nyelvbtlás. Czine pedig Illyés Gyula 1945-ös közéleti aktivitása kapcsán említi meg, hogy a „»nem elég« gondolatát fogalmazta” (184.), ami a szerkesztők szerint Váci Mihály *Még nem elég* című versére tett utalás lenne – e sorok írója inkább Illyés *Nem volt elég*-jének evokációját véli tetten érni. Mindezek persze sokadlagos kérdések csupán, a szöveggondozó munka színvonala mindvégig magas marad.

A forrásközlés egészének összefüggésében érdemes választ keresni a szerkesztők által a bevezető tanulmányban felvetett kérdésére: mi volt az 1986-os tokaji írotábor jelentősége a népi mozgalom fejlődése, illetve a rendszerváltás előtörténete értelmezési keretei között? E recenzió szerzőjének nézőpontja bevallottan politikatörténeti, így következtetései is alapvetően ilyen meghatározottságúak. Az 1986. évi nyári tábor a kötet alapján mintha inkább valaminek a lezárása lenne. A népi mozgalom szempontjából annak a speciális helyzetnek, amely a kései Kádár-korszakban jellemezte tagjait – egyfajta legális másként gondolkodóké, a rendszer korlátait radikálisan nem feszegetőké, azokat inkább tágítani igyekvőké, a pártállamon belül maradv a jelenségekre kifejezetten nem kommunista választ keresőké –, nagyjából itt érhető tetten a végpontja. Mert egyrészt látszik, hogy a válságdiagnózisokra egyre kevésbé irodalmi, mint inkább politikai megoldáskeresés következik – ezzel pedig a népi mozgalom más szintre lép, a direkt politikai cselekvés lehetőségeit keresve, ami eleve magával hozza egy „tisztán” írói rendezvény jelentőségének csökkenését. Másrészt, a rendszerváltás előtörténetének vizsgálata szempontjából szintén azt az érzést kelti a forrásanyag az olvasóban, mintha itt véget érne az az értelmiségi attitűd, miszerint a rendszer alapproblémáinak nyílt vitathatatlansága mellett rész-kérdésekbe elbújtatva lehetne a közélet gondjaira megoldást keresni. Erről az oldalról nézve az írotábor inkább a kései Kádár-korszak jelensége, semmint a rendszerváltásé. A rendszerváltás politikai értelemben alapvetően a hatalom–ellenzék dichotómia mentén írható le, amire direkt módon az írotáborban csak Ratkó József fel szólalása alapján lehet példát találni. Így a közölt forrásanyag inkább arra világít rá, hogy a rendszerváltásban valami módon részt vevő szellemi elit (mindenekelőtt annak literátus része) milyen belső ellentétektől szabdaltan jutott el eddig az időpillanatig, és milyen szembenállást kellett félretenni vagy áthidalni a békés hatalomváltás érdekében. A következő fontos és releváns kérdés az lenne, hogy szükségszerű volt-e e belső ellentétek újbóli fellángolása, vagy ellenkezőleg, lett volna lehetőség valamiféle új konszenzus megteremtésére már a nyílt társadalom feltételei között. Erre azonban csak további kutatások, esetleg további hasonló szövegkiadások nyomán lesz mód válaszolni. A forrásfeltárás és -közlés módja alapján csak ajánlani lehet, hogy minél több, ilyen színvonalú kiadvány hozza közelebb a kor dokumentumait az olvasókhöz.

==== Hivatkozott irodalom ====

Pála (szerk.), 1991

Tankönyvháború. Viták a gimnáziumi irodalomoktatás reformjáról a hetvenes-nyolcvanas években. Sajtó alá rendezte, szerkesztette és az összekötő szöveget írta: Pála Károly. MTA Irodalomtudományi Intézete – Argumentum Könyvkiadó, Budapest.

Ripp, 2000

Ripp Zoltán: „Rendszerváltó forráskiadás.” (Egy dokumentumkötet-sorozat módszertani tanulságai). *Múltunk*, 3. sz. 142-164.

Kulcsszavak

=====

*nyolcvanas évek, írótalálkozó, írotábor, rendszerváltás,
népi mozgalom*

Green Silence

Fotó: Kovalovszky Dániel

= Tokaj Assault =

/// A BOOKREVIEW ON

A Tokaji Író tábor tanácskozása, 1986. Valóság–elkötelezettség–közéletiség: Mai irodalmunk társadalmi presztízse. Szerkesztette Kákay Viola és Soltész Márton. [The Meeting of the Writers' Camp in Tokaj, 1986. Reality-Commitment-Public Life: The Social Prestige of Our Literature Today. Edited by Viola Kákay and Márton Soltész]

Budapest, Magyar Napló, 2022. 605 p.

The collection of sources focuses on the Writers' Camp in Tokaj in the summer of 1986, a gathering where writers and literary historians exchanged their views about the tasks of literature and its definition. The editors provide a thorough and detailed background analysis, focusing on the debate's key figures and delivering a detailed chronology of the events happening in 1986. However, in some cases it seems that their point of view could have been more impartial. Their notes on the documents meet high scholarly standards. Their main statement, however, i.e. this gathering played an important role in preparing the transition of 1989, remains arguable.
